

ارزیابی عوامل ساختاری - نهادی مؤثر بر مشارکت روستاییان در فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی (مطالعه موردی: روستاهای واقع در حریم کلانشهر همدان)

حسن سجاذزاده *، امیر رحمانی **

تاریخ دریافت مقاله:

1395/09/24

تاریخ پذیرش مقاله:

1396/03/08

چکیده

عمران روستایی با رویکرد مشارکتی، نقش زیربنایی و بنیادی در توسعه همه جانبه جوامع روستایی داشته است. این نقش با فراهم کردن تسهیلات عمومی برای بهبود وضعیت زندگی روستاییان و با مشارکت آنان می‌تواند قابل تحقق باشد. با توجه به این‌که سازمان‌های مردم نهاد از عمده‌ترین ابزار توسعه در هر جامعه‌ای محسوب می‌شوند و مشارکت، بدون شک عامل اساسی در ایجاد فعالیت‌های پایدار اقتصادی در هر جامعه‌ای است، بنابراین، نقش سازمان‌های مردم نهاد باید با عوامل و استراتژی‌های توسعه در شرایط محیطی هر جامعه‌ای انطباق داشته باشد. هدف از این تحقیق ارزیابی تأثیرگذاری عوامل ساختاری - نهادی مؤثر بر مشارکت روستاییان در فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی می‌باشد. روش تحقیق از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی - تحلیلی و همبستگی است. جامعه آماری در این تحقیق، 25 روستای واقع در حریم کلانشهر همدان می‌باشد که در آن‌ها طرح هادی اجرا شده و از بین آن‌ها 10 روستا به روش نمونه‌گیری انتخاب گردید. در سطح روستاهای مورد مطالعه با روش نمونه‌گیری کوکران، 200 خانوار روستایی انتخاب و به روش نمونه‌گیری تصادفی مورد پرسش‌گری قرار گرفتند. یافته‌های تحقیق براساس نتایج به دست آمده از آزمون‌های همبستگی تیپ پیرسون نشان می‌دهد که ارتباط معنادار و نسبتاً قوی با ضریب $0/488$ بین عوامل ساختاری - نهادی مؤثر بر مشارکت و فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی وجود دارد، به نحوی که عوامل ساختاری - نهادی مؤثر بر مشارکت حدود 25 درصد تغییرات متغیر وابسته را تبیین می‌نماید و در بین عوامل ساختاری - نهادی، متغیر نقش تشکل‌های مردم نهاد در مشارکت آفرینی به میزان $26/5$ درصد بر روند اجرای طرح هادی تأثیرگذار بوده است. در توزیع فضایی رابطه بین عوامل ساختاری - نهادی مؤثر بر مشارکت و روند اجرای طرح‌های هادی در شش روستا، همبستگی مستقیم و نسبتاً کاملی وجود دارد. بنابراین می‌توان گفت نتایج تحقیق حاضر با تحقیقات پیشین در این زمینه، هم‌خوانی دارد.

کلمات کلیدی: عوامل ساختاری - نهادی، مشارکت روستاییان، طرح هادی روستایی، کلانشهر همدان.

* استادیار دانشکده هنر و معماری، دانشگاه بوعلی سینا، همدان. Dr.sajadzadeh@yahoo.com

** مدرس گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد همدان.

مقدمه

عمران روستایی با رویکرد مشارکتی، نقش زیربنایی و بنیادی در توسعه همه جانبه در جوامع روستایی داشته است. این نقش با فراهم کردن تسهیلات عمومی مانند تأمین آب آشامیدنی، حمام و مدرسه برای بهبود وضعیت زندگی روستاییان و با مشارکت آنان می‌تواند قابل تحقق باشد. اما نتایج سال‌ها تجربه نظام تمرکزگرا، بدون توجه به مشارکت مردمی در ایران، بیانگر هدر رفتن سرمایه‌های ملی اعم از مادی و معنوی و نارضایتی روستاییان از دولت و فعالیت‌های عمرانی بوده است (قاسمی، 1384: 80). عرصه‌های روستایی در ایران به‌عنوان یک واقعیت مکانی - فضایی، برآیندی از تعامل مؤلفه‌های متفاوت اکولوژیکی، اجتماعی - فرهنگی، سیاسی و کالبدی است (ازکیا و غفاری، 1383: 47) و طرح هادی روستایی، راهنمای مصوبی برای هدایت عملیات سازندگی و آبادانی در روستاها، با آگاهی از وضعیت فرهنگی، اقتصاد و اجتماعی آن است (شهبازی، 1389: 225). با توجه به این که سازمان‌های مردم نهاد از عمده‌ترین ابزار توسعه در هر جامعه‌ای محسوب می‌شوند (جعفرزاده‌پور، 1388: 309) و مشارکت، بدون شک عامل اساسی در ایجاد فعالیت‌های پایدار اقتصادی در هر جامعه‌ای است، بنابراین نقش سازمان‌های مردم نهاد باید با عوامل و استراتژی‌های توسعه در شرایط محیطی هر جامعه‌ای انطباق داشته باشد (Ranjan, 2008: 17). گولین¹ معتقد است که توسعه در ابتدا به سازمان‌های مشارکتی و ساختارهای نهادی توسعه که ظرفیت و توانایی مردم را در کنترل زندگی و اداره مشکلات جامعه افزایش می‌دهند، ارتباط پیدا می‌کند (Kenny, 2005: 5). نهادهای مدنی، تشکل‌های مردمی و غیر دولتی هستند که در حد فاصل توده‌های مردم با دولت بوجود می‌آیند و بخشی از مردم را برای دستیابی

به هدفی مشخص در یکی از حوزه‌های اجتماعی، سازماندهی می‌کنند (منظور و یادی پور، 1387: 152).

سازمان‌های غیردولتی متشکل از نیروهای داوطلب می‌باشند و در پیگیری امور فراموش شده و دستیابی به توسعه پایدار نقش مهمی می‌توانند ایفا کنند (قانع‌راد و حسینی، 1384: 99) ولی در تشکیل چنین تشکل‌هایی و درگیر ساختن مردم در امورات مربوط به آن‌ها موانع جدی وجود دارد (مسعودنیا، 1384: 131). بنابراین، پژوهش حاضر درصدد است تا عوامل ساختاری - نهادی مانند نگرش دولت نسبت به مشارکت، نقش رسانه‌ها در مشارکت‌آفرینی، نقش تشکل‌های مردم نهاد و غیره که بر مشارکت روستاییان در فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی تأثیر دارند را مورد کنکاش قرار دهد. در کنار آن، توزیع فضایی ارتباط بین این دو متغیر را در سطح محدوده مورد مطالعه مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. پرسش‌های این پژوهش به شرح زیر است:

رابطه و نسبت عوامل ساختاری - نهادی و مشارکت روستاییان چگونه است؟ توزیع فضایی ارتباط بین دو متغیر عوامل ساختاری - نهادی و مشارکت روستاییان به چه صورت است؟ چه راهکارهای پیشنهادی جهت بهبود افزایش مشارکت روستاییان در فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی مطرح است؟

پیشینه تحقیق

در زمینه بررسی مشارکت مردم در فرایند توسعه روستایی و عوامل مؤثر بر آن در سطح روستاهای کشور ما تحقیقات متعددی صورت پذیرفته است ولی کمتر به مقوله عوامل ساختاری مؤثر بر مشارکت و ارتباط آن با فرایند اجرای طرح هادی در سطح سکونتگاه‌های روستایی اشاره شده است. از جمله محمودیان (1371)، عفتی (1371)، کوثری (1374) و حسن‌نژاد و همکاران (1390) متغیرهای انگیزش، آگاهی اجتماعی،

گرفت که در نهایت به فعالیت اجتماعی خاصی می‌انجامد و به صورت همیاری، همبستگی، انطباق، پذیرش، اختیار و شیفتگی تجلی پیدا می‌کند (بیرو، 1370: 25). مشارکت به‌عنوان فرایند دخالت کردن مردم به‌منظور تأثیرگذاری آن‌ها بر نتایج و دستاوردهای طرح‌ها و برنامه‌های مختلف در نظر گرفته شده است (2003: 12) (CIS, 2003)، که به‌طور معمول در سه سطح مشارکت در تدوین و طراحی برنامه‌ها، مشارکت در اجرا و پیاده‌سازی برنامه‌ها و در نهایت مشارکت در ارزشیابی و بررسی نتایج و پیامدهای حاصل از اجرای کل برنامه یا طرح خاص مورد توجه قرار می‌گیرد (Stefano, 2010: 1333). بنیادی‌ترین اندیشه زیرساخت مشارکت، پذیرش اصل برابری مردم است و هدف از آن، همفکری، همکاری و تشریک مساعی افراد در جهت بهبود کمیت و کیفیت زندگی در تمامی زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است (عنبری و حسونند، 1389: 132).

طرح هادی روستایی و مشارکت روستاییان: براساس آیین‌نامه نحوه بررسی و تصویب طرح‌های توسعه عمران محلی، ناحیه‌ای، منطقه‌ای و ملی و مقررات شهرسازی و معماری کشور مورخه 1378/10/12 هیئت دولت، طرح هادی روستایی عبارت است از طرحی که ضمن ساماندهی و اصلاح بافت موجود، میزان و مکان گسترش آبی و نحوه استفاده از زمین برای عملکردهای مختلف از قبیل مسکونی، تولیدی، تجاری، کشاورزی، تاسیسات و تجهیزات و نیازمندی‌های عمومی روستایی را حسب مورد در قالب مصوبات طرح‌های ساماندهی فضا و سکونتگاه‌های روستایی یا طرح‌های جامع ناحیه‌ای تعیین می‌نماید (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، 1389: 24).

مدیریت مشارکتی به‌دلیل فراهم آوردن فرصت‌های برای اشتراک مساعی روستاییان در تصمیمات و امور

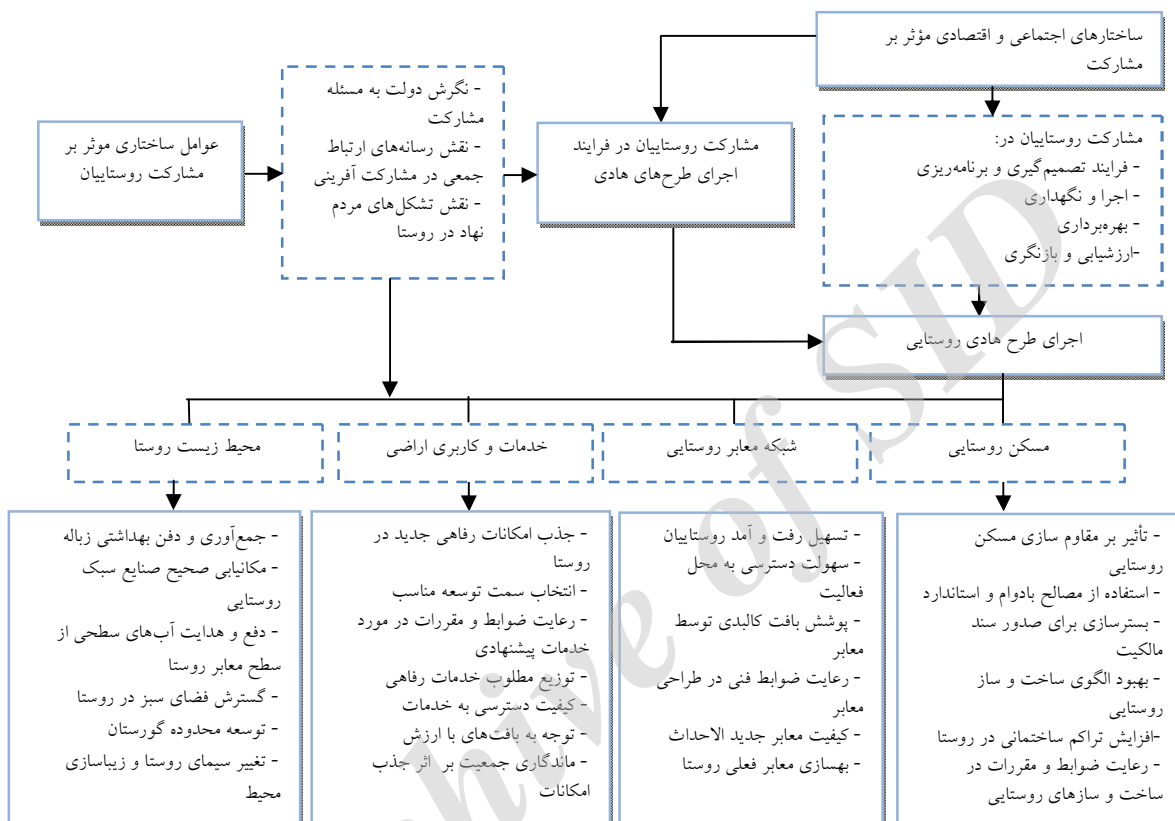
پایگاه اجتماعی - اقتصادی، انسجام اجتماعی، اعتماد به مجریان طرح‌ها، موقعیت اجتماعی - اقتصادی روستا، اختلافات محلی، وابستگی به دولت بر مشارکت روستاییان را در طرح‌ها مؤثر می‌دانند. لقایی و همکاران (1386) مشارکت را شامل دخالت دادن مردم در فرایند تصمیم‌گیری و اجرای طرح‌های توسعه روستایی و سهام نمودن آن‌ها از منافع و مداخله آن‌ها در ارزیابی این طرح‌ها تعریف می‌نمایند. رضایی و همکاران (1391) و شریفی و همکاران (1389) معتقدند که بین میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های آب‌خیزداری با سطح تحصیلات، میزان رضایت‌مندی، میزان انسجام اجتماعی، میزان انگیزه پیشرفت، عضویت در نهادهای عمومی روستا، میزان مالکیت باغ و زمین کشاورزی، میزان درآمد و غیره ارتباط معناداری وجود دارد. در حوزه منابع خارجی نیز استالکر² (2005)، کلیمیر³ (2000) و جونز⁴ (1998) معتقدند که مشارکت‌های نقدی از سوی مصرف‌کنندگان و انجام طرح‌های کوچک‌تر سبب بهبود عملکرد آن‌ها خواهد بود، به‌نحوی که رویکرد مشارکتی سازمان‌های مردم‌نهاد، قادر به مدیریت طرح‌های کوچک روستایی می‌گردد. غیور مداح (1385)، موسوی قهدریجانی (1383) و عظیمی و جمشیدیان (1384) نشان داده‌اند که نقش طرح هادی در عرصه‌ی امکانات و عدم موفقیت در کنترل مهاجرت قابل توجه نبوده و مشارکت روستاییان در ابعاد گوناگون اجرای طرح بهسازی ضعیف و در ابعاد تصمیم‌گیری و مشارکت مالی ضعیف‌تر بوده است.

مبانی نظری تحقیق

دولت و مشارکت: به‌طور کلی می‌توان مشارکت⁵ را به معنای شرکت فعالانه داشتن در یک گروه خاص در نظر

کاربری منابع سبب حصول و برقراری دموکراسی می‌شود (Özerol & Newig, 2008: 644). البته ذکر این نکته نیز ضروری است که مفهوم مشارکت مردم تنها در بعد اجتماعی و گرفتن اطلاعات نیست، بلکه

مشارکت بایستی به مفهوم واقعی کلمه در تمامی ابعاد و جنبه‌های یک مسئله و به صورت یکپارچه و همه‌جانبه صورت گیرد تا تأثیر گذار باشد (رکن‌الدین افتخاری و همکاران، 1389: 23).

ن 1. چارچوب مفهومی تحقیق (مأخذ: نگارندگان، 1393).

روش تحقیق

این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر روش، از نوع توصیفی - همبستگی است که با بهره‌گیری از روش پیمایشی و با استفاده از ابزار پرسشنامه انجام شده است. حریم کلانشهر همدان دارای 25 روستا با جمعیت 37043 نفر است که کلیه روستاهای فوق دارای طرح هادی مصوب می‌باشند، بنابراین جامعه آماری تحقیق شامل روستاهای دارای طرح هادی بوده که براساس فرمول $N0$ با ضریب دقت 0/2 تعداد 10 روستا انتخاب

شد که از زمان شروع اجرای طرح در آن‌ها کمتر از 10 سال گذشته و تعداد خانوار ساکن در این روستاها برابر 5044 خانوار و 18951 نفر جمعیت می‌باشد. جهت برآورد حجم نمونه در سطح خانوارهای روستایی از روش نمونه‌گیری کوکران با سطح اطمینان 95٪ و احتمال خطای 6/3٪ استفاده شده است، بر این اساس برای بررسی تأثیر عوامل ساختاری - نهادی مؤثر بر مشارکت روستاییان در فرایند اجرای طرح هادی در روستاها، تعداد 200 خانوار روستایی بنا بر سهم

محدوده یا قلمرو تحقیق

استان همدان با مساحت 19491 کیلومتر مربع در حدود 2/1 درصد از مساحت کل کشور را در بر می‌گیرد. این استان بین مدارهای 33 درجه و 59 دقیقه تا 35 درجه و 44 دقیقه عرض شمالی و 47 درجه و 47 دقیقه تا 49 درجه و 30 دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ قرار گرفته است. استان همدان جزء استان‌های غربی ایران است. از نظر تقسیمات کشوری مشتمل بر 9 شهرستان، 27 شهر، 23 بخش و 72 دهستان و 1212 روستا می‌باشد. شهرستان‌های این استان شامل همدان، ملایر، تویسرکان، نهاوند، اسدآباد، کبودر آهنگ، بهار، فامنین و رزن می‌باشند و مرکز آن شهر همدان است (مرکز آمار ایران، 1390). کلانشهر همدان (تصویر شماره 1) دارای 25 روستا با 9595 خانوار و 37043 نفر جمعیت می‌باشد که از این تعداد دو روستا فاقد سکنه است. در این تحقیق تعداد 10 روستای مورد مطالعه در سال 1390 جمعیتی بالغ بر 18951 نفر را در قالب 5044 خانوار در خود جای داده‌اند (جدول شماره 2) که برخی از آن‌ها از نظر حجم جمعیت در رده روستاهای پرجمعیت شهرستان همدان محسوب می‌شوند.

روستا	سال تهیه طرح	جمعیت 1390	خانوار	خانوار نمونه
حیدره بالای شهر	1387	1232	352	14
تفریجان	1386	2134	609	24
سرخ آباد	1391	1414	350	14
سنگستان	1389	1127	543	22
آبشینه	1391	1506	372	15
کنجینه	1388	760	206	8
یکانه	1389	427	115	5
ده پیاز	1383	4078	902	36
گراچقا	1384	2252	561	22
شورین	1391	4021	1034	40
جمع کل	-	18951	5044	200

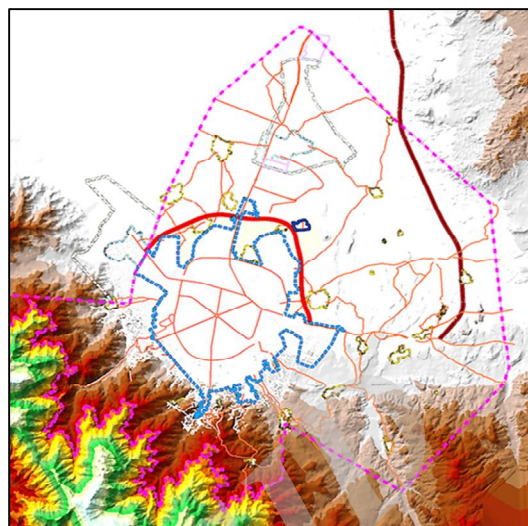
ج 2. ویژگی‌های روستاهای مورد مطالعه در سال 1390. (مأخذ: بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان همدان، 1393).

جمعیت هر روستا از کل انتخاب و به صورت نمونه‌گیری تصادفی ساده، در هر روستا مورد پرسش‌گری قرار گرفته‌اند. پس از جمع‌آوری اطلاعات و پردازش آن‌ها در محیط‌های نرم‌افزاری SPSS، ArcGIS و غیره نسبت به تحلیل داده‌ها در سطح منطقه مورد مطالعه اقدام شد.

برای بررسی عوامل ساختاری- نهادی مؤثر بر مشارکت روستاییان در طرح‌های هادی روستایی سه متغیر و هفت شاخص معرفی گردید که عوامل ساختاری- نهادی به‌عنوان متغیر مستقل، میزان مشارکت روستاییان به‌عنوان متغیر واسطه و فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی به‌عنوان متغیر وابسته مورد بررسی قرار می‌گیرد. مجموع متغیرها به وسیله 8 شاخص و 44 معرف (گویه) ارزیابی شد. تمامی گویه‌ها بر مبنای طیف لیکرت (خیلی کم، کم، متوسط، زیاد، خیلی زیاد) تنظیم شدند. برای ارزیابی روایی پرسشنامه‌ها از نظر 20 نفر از متخصصین و کارشناسان ذی‌ربط در دانشگاه‌ها و بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استفاده شد و پایایی آن‌ها بر مبنای آلفای کرونباخ با اعتبار بین 0/63 تا 0/8 تأیید گردید (جدول شماره 1).

نوع متغیر	نام متغیر	نام شاخص	تعداد گویه‌ها	آلفای کرونباخ
مستقل	عوامل ساختاری مؤثر بر مشارکت روستاییان	نگرش دولت به مشارکت	4	0/738
		نقش رسانه‌ها در مشارکت‌آفرینی	5	0/617
		نقش تشکل‌های مردم نهاد	4	0/64
واسطه	مشارکت روستاییان در فرایند تهیه و اجرای طرح	6	6	0/63
وابسته	فرایند اجرای طرح هادی	مسکن روستایی	6	0/721
		شبکه‌های روستایی	6	0/797
		توزیع خدمات و کاربری اراضی	7	0/768
		محیط زیست روستا	6	0/637

ج 1. بررسی قابلیت اعتماد متغیرهای تحقیق. (مأخذ: نگارندگان، 1393).

ت 1. موقعیت کلانشهر همدان و روستاهای واقع در حریم آن. (مأخذ: نگارندگان، 1393).

تحلیل یافته‌های تحقیق

عوامل ساختاری - نهادی مؤثر بر میزان مشارکت در نواحی روستایی از دیدگاه روستاییان: عوامل ساختاری - نهادی مؤثر بر مشارکت در هر منطقه اثرات مثبت و منفی بر میزان مشارکت روستاییان در فرایند طرح‌های توسعه روستایی و به‌ویژه طرح‌های دارد. برای سنجش تأثیرات عوامل ساختاری - نهادی مؤثر بر مشارکت روستاییان در منطقه مورد مطالعه، از شاخص‌هایی چون نگرش دولت به مسئله مشارکت، نقش رسانه‌های ارتباط جمعی در مشارکت آفرینی روستاییان و نقش تشکلهای مردم نهاد در بستر مشارکت در روستاها استفاده شد. براساس آزمون کای اسکوئر تیپ پیرسون ضریب معناداری برای گویه‌های مربوط به متغیر عوامل ساختاری مؤثر بر مشارکت روستاییان در سطح 99٪ ارزیابی شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که میزان اطلاع مردم از مزایای نهادهای مشارکتی در روستا، میزان اطلاع مسئولان

(روستا یا کشور) از خواسته‌های روستاییان، میزان تلاش دولت جهت مشارکت روستاییان در فعالیت‌های اجتماعی، اقتصادی در سطح روستا و میزان توجه مسئولان به پیشنهادهای افراد معمولی در روستا از دیدگاه روستاییان در سطح کم تا متوسط ارزیابی شده است. بنابراین 81/5 درصد پاسخ‌گویان معتقد بوده‌اند که دولت به مسئله مشارکت مردم به‌ویژه در جامعه روستایی یا اصلاً اعتقادی ندارد و یا این که تلاش بسیار ضعیفی در این زمینه به عمل می‌آورد (جدول شماره 3).

براساس جدول شماره 4 میانگین پاسخ روستاییان به گویه‌های مربوط به میزان نقش رسانه‌های ارتباط جمعی در مشارکت آفرینی، نشان‌دهنده ارزیابی متوسط آنان در رابطه با میزان ارتباط محتوای کتاب‌های درسی دانش‌آموزان با مسئله مشارکت، میزان استفاده از شیوه‌های تدریس جدید (گروهی - مشارکتی) و مشارکت دادن دانش‌آموزان در تدریس توسط معلمان در مدارس، میزان تأثیر محتوای برنامه‌های تلویزیون و سایر رسانه‌ها در میزان مشارکت افراد و میزان تأثیر دسترسی به اینترنت بر بالا بردن مشارکت روستاییان در بین پاسخ‌گویان است. این مورد با نتیجه پاسخگویی 36/9 درصد افراد در این تحقیق تبیین می‌گردد.

یافته‌های تحقیق براساس جدول شماره 5 بیانگر این مطلب است که روستاییان در ارزیابی نقش تشکلهای مردم نهاد در مشارکت آفرینی در محیط‌های روستایی به میزان دسترسی به تشکلهای سازمان‌های مردم نهاد برای مشارکت، میزان حضور سازمانها و نهادهای رسمی و غیررسمی (مثل شورا، دهیاری، بسیج و غیره) و میزان مشارکت روستاییان در جلسات شورا و یا سایر نهادهای مدنی پاسخ متوسطی داده‌اند و در مقابل معتقدند که میزان دوره‌های آموزشی و ترویجی برگزار شده در روستا کم بوده است.

معرفها	اصلاً	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	میانگین وزنی	کای اسکوتر
میزان اطلاع مردم از مزایای نهادهای مشارکتی در روستا	9/6	40/2	36/2	10/5	3/5	2/58	0/000
میزان اطلاع مسئولان(روستا یا کشور) از خواسته‌های روستاییان	20/9	30/9	30/4	10/9	7	2/52	0/000
میزان تلاش دولت جهت مشارکت روستاییان در فعالیت‌های اجتماعی، اقتصادی در سطح روستا	10	30/6	30/6	23/6	5/2	2/83	0/000
میزان توجه مسئولان به پیشنهادهای افراد معمولی در روستا	20/4	37/8	27/8	10/4	3/5	2/39	0/000
جمع	15/3	34/9	31/3	13/8	4/8	2/58	0/000

ج 3. ارزیابی نگرش دولت به مسئله مشارکت از دیدگاه روستاییان (درصد). (مأخذ: نگارندگان، 1393).

معرفها	اصلاً	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	میانگین وزنی	کای اسکوتر
میزان ارتباط محتوای کتاب‌های درسی دانش آموزان با مسئله مشارکت	0/4	25/1	45/7	21/5	7/2	3/1	0/000
میزان استفاده از شیوه‌های تدریس جدید(گروهی - مشارکتی) و مشارکت دادن دانش آموزان در تدریس توسط معلمان در مدارس	9/5	20	40/9	24/5	5	2/95	0/000
میزان تأثیر محتوای برنامه‌های تلویزیون و سایر رسانه‌ها در مشارکت افراد	6/2	11/5	38/1	35/4	8/8	3/29	0/000
میزان دسترسی افراد به خدمات اینترنت در روستا	33/6	21	26/6	11/8	7	2/23	0/000
میزان تأثیر دسترسی به اینترنت بر بالا بردن مشارکت روستاییان	13/2	21/1	33/2	23/2	9/5	2/95	0/000
جمع	12/7	19/7	36/9	23/3	7/4	2/89	0/000

ج 4. ارزیابی نقش رسانه‌های ارتباط جمعی در مشارکت آفرینی از دیدگاه روستاییان (درصد). (مأخذ: نگارندگان، 1393).

معرفها	اصلاً	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	میانگین وزنی	کای اسکوتر
میزان دسترسی به تشکل‌ها سازمان‌های مردم نهاد برای مشارکت در روستا	13/5	32/8	36/7	14/4	2/6	2/6	0/000
میزان حضور سازمان‌ها و نهادهای رسمی و غیررسمی(مثل شورا، دهیاری، بسیج و غیره) در روستا	2/6	16	36/8	31/2	13/4	3/37	0/000
میزان دوره‌های آموزشی و ترویجی برگزار شده در روستا	12/2	43/2	27/9	12/7	3/9	2/53	0/000
میزان مشارکت روستاییان در جلسات شورا و یا سایر نهادهای مدنی	10/4	25/7	37/8	18/7	7/4	2/87	0/000
جمع	9/7	29/4	34/8	19/3	6/9	2/84	0/000

ج 5. ارزیابی نقش تشکل‌های مردم نهاد در مشارکت آفرینی از دیدگاه روستاییان (درصد). (مأخذ: نگارندگان، 1393).

مسکن روستایی، شبکه معابر روستایی، توزیع خدمات و کاربری اراضی و محیط زیست روستا کمک گرفته شد که هر کدام از این شاخص‌ها به کمک گویه‌هایی تعریف شده است و نتایج آن در جدول شماره 6 ارائه گردیده است. در بین چهار زیرمتغیر (شاخص) اجرای طرح هادی از نظر روستاییان، متغیر شبکه معابر روستایی بیشترین میزان موفقیت را در بعد

فرایند اجرای طرح هادی روستایی: اجرای طرح هادی در روستاها تلاشی است برای توسعه آن‌ها که براساس مصوبات طرح هادی و در صورت اجرای گام به گام آن روستاها می‌توانند از انزوا خارج شده و به صورت یک عضو فعال تولیدی در اقتصاد کشور نقش داشته باشند (شمس‌الدینی، 1387: 39). برای تبیین فرایند اجرای طرح هادی روستایی از چهار زیرمتغیر

اجرای طرح با میانگین 3/44 در محیط روستایی داشته است و در طرف مقابل توزیع خدمات و کاربری اراضی با میانگین 3/28 توفیق کمتری در مقایسه با سایر عوامل داشته است. براساس آزمون کای اسکوئر تیپ پیرسون ضریب معناداری برای گویه‌های مربوط به متغیر فرایند اجرای طرح روستایی در سطح 99٪ ارزیابی شده است. میزان مشارکت روستاییان در فرایند تهیه و اجرای طرح هادی روستایی: نتایج پژوهش براساس جدول

شماره 7 که حاصل نظرخواهی از مدیران روستایی (شورها و دهیاری‌ها) منطقه مورد مطالعه، در رابطه با میزان مشارکت روستاییان در فرایند تهیه و اجرای طرح هادی روستایی است، نشان می‌دهد که میزان همکاری مردم در زمینه طرح سنددار کردن املاک روستایی در بالاترین سطح خود با میانگین 4/33 بوده است که نشان‌دهنده نگاه مردم به انتفاعی است که از این رهگذر نصیب آنان می‌گردد.

شاخص‌ها	تعداد گویه‌ها	اصلاً	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	میانگین وزنی	کای اسکوئر
مسکن روستایی	6	4/2	12/6	34/6	33/7	12/9	3/39	0/000
شبکه معابر روستایی	6	2/2	13/8	34/2	37/6	12/1	3/44	0/000
توزیع خدمات و کاربری اراضی	7	4/6	17/3	34	33/1	11	3/28	0/000
محیط زیست روستا	6	3/9	15	33/1	31/8	16/2	3/43	0/000
طرح هادی روستایی	25	3/7	14/7	34	34	13/6	3/39	0/000

ج 6. میزان توفیق در فرایند اجرای طرح هادی روستایی از نگاه روستاییان. (مأخذ: نگارندگان، 1393).

ردیف	معرف‌ها	اصلاً	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	میانگین وزنی	کای اسکوئر
1	میزان مشارکت و استقبال از طرح	0	0	50	30	20	3/7	0/000
2	مشکلات اجرای طرح هادی	28/6	14/2	0	28/6	28/6	3/14	0/000
3	روند اطلاع رسانی به مردم روستا	10	10	10	50	20	3/6	0/000
4	همکاری مردم در عملیات صدور سند	0	0	0	66/7	33/3	4/33	0/000
5	همکاری گروه‌های محلی در طرح	0	0	20	40	40	3/56	0/000
6	میزان آگاهی روستاییان از روند طرح	0	30	50	10	10	3	0/000
7	میزان آشنایی با بنیاد مسکن	0	10	40	40	10	3/5	0/000
	مشارکت روستاییان در اجرای طرح هادی	5/5	9/2	24/3	37/9	23/1	3/62	0/000

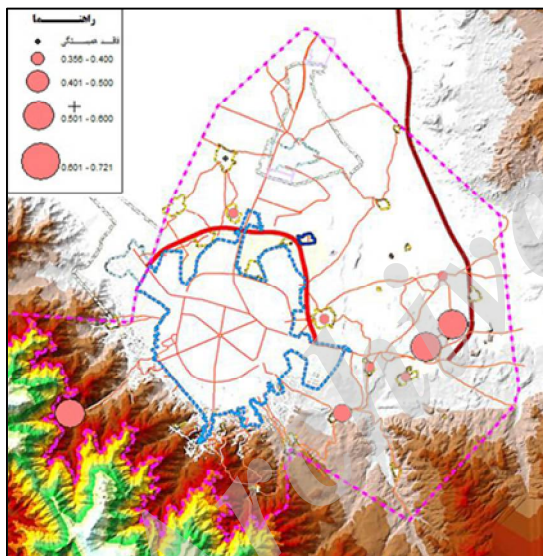
ج 7. بررسی میزان مشارکت روستاییان در فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی. (مأخذ: نگارندگان، 1393).

تحلیل فضایی ارتباط بین عوامل ساختاری - نهادی مؤثر بر مشارکت و اجرای طرح هادی روستایی: بین عوامل ساختاری - نهادی مؤثر بر مشارکت روستاییان و فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی رابطه همبستگی مستقیم و نسبتاً ضعیفی با مقدار 0/488 در سطح معناداری 99 درصد مشاهده می‌شود و بیانگر تأثیر قابل ملاحظه متغیر مستقل بر متغیر وابسته می‌باشد. بین

عوامل ساختاری مؤثر بر مشارکت روستاییان و مشارکت روستاییان در فرایند تهیه و اجرای طرح‌های هادی روستایی همبستگی مستقیمی با ضریب 0/186 در سطح معناداری 99 درصد برقرار است و از سوی دیگر بین مشارکت روستاییان و فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی همبستگی مستقیم و نسبتاً ضعیفی با ضریب 0/16 در سطح معناداری 90 درصد برقرار است.

اجرای طرح‌های هادی روستایی از دیدگاه روستاییان از مدل رگرسیون چند متغیره استفاده شده است (تصویر شماره 2). براساس مقدار ضریب تعیین $0/197$ مشخص می‌شود که رگرسیون خطی متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته حدود 20 درصد از کل تغییرات را توجیه می‌کند. در جدول ANOVA مجموع مربعات، درجه آزادی، میانگین مربعات، آماره فیشر و سطح معناداری رگرسیون گزارش شده است. مقدار P-Value یا همان سطح معناداری برابر $0/000$ می‌باشد که از $0/05$ کوچک‌تر است، بنابراین فرضیه صفر آزمون مبنی بر عدم معناداری مدل رگرسیون را با اطمینان 99٪ رد می‌کنیم و در نتیجه مدل رگرسیونی از لحاظ آماری معنادار است.

ت 2. توزیع فضایی ارتباط بین عوامل ساختاری - نهادی و اجرای طرح هادی روستایی. (مأخذ: نگارندگان، 1393).

با توجه به نتایج جدول شماره 9، مشاهده می‌شود که فقط برای متغیر نگرش دولت به مسئله مشارکت در روستاها مقدار P-Value بیشتر از $0/05$ است، بنابراین تأثیر متغیرهای نقش رسانه‌های ارتباط جمعی در مشارکت آفرینی و نقش تشکل‌های مردم نهاد در

براساس یافته‌های جدول شماره 8، بین عوامل ساختاری مؤثر بر مشارکت و اجرای طرح‌های هادی در اکثر روستاهای مورد مطالعه مانند حیدره بالای شهر، تفریجان، سرخ آباد، کنجینه، یکانه و شورین ارتباط مثبت و معناداری وجود دارد. همبستگی مورد اشاره در این روستاها مستقیم و در بعضی موارد نسبتاً کامل است.

نام روستا	مقدار ضریب همبستگی	مقدار احتمال آزمون	نتیجه آزمون	تحلیل
حیدره بالای شهر	0/594	0/000	رد فرضیه صفر آزمون	ارتباط معنادار است
تفریجان	0/497	0/006	رد فرضیه صفر آزمون	ارتباط معنادار است
سرخ آباد	0/396	0/081	رد فرضیه صفر آزمون	ارتباط معنادار است
سنگستان	0/341	0/305	پذیرش فرضیه صفر	-
آبشینه	0/355	0/117	پذیرش فرضیه صفر	-
کنجینه	0/721	0/005	رد فرضیه صفر آزمون	ارتباط معنادار است
یکانه	0/644	0/004	رد فرضیه صفر آزمون	ارتباط معنادار است
ده پياز	-0/125	0/55	پذیرش فرضیه صفر	-
گراچقا	0/334	0/315	پذیرش فرضیه صفر	-
شورین	0/354	0/024	رد فرضیه صفر آزمون	ارتباط معنادار است
جمع	0/488	0/000	رد فرضیه صفر آزمون	ارتباط معنادار است

ج 8. بررسی ارتباط بین عوامل ساختاری - نهادی مؤثر بر مشارکت روستاییان و اجرای طرح هادی. (مأخذ: نگارندگان، 1393).

بررسی تأثیر عوامل ساختاری - نهادی مؤثر بر مشارکت روستاییان در فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی: برای بررسی میزان تأثیرگذاری عوامل ساختاری - نهادی مؤثر بر مشارکت روستاییان در فرایند

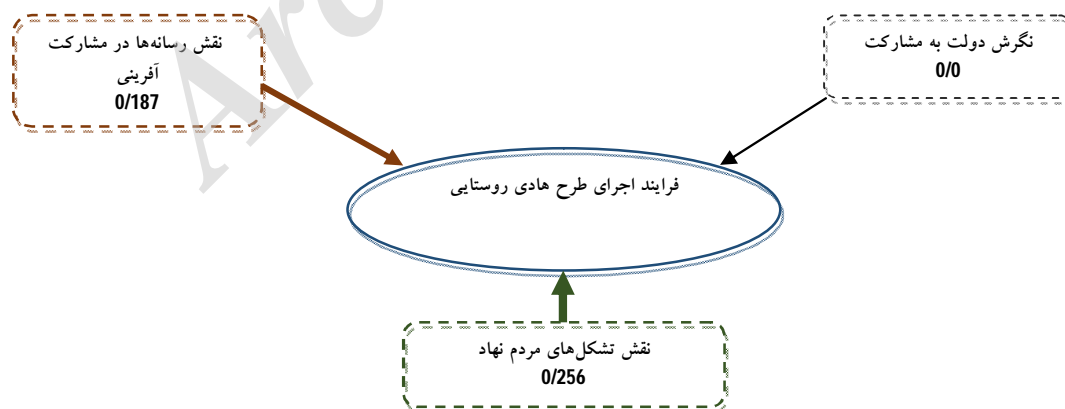
و زیاد به ترتیب برابر $1/96$ و $2/15$ است، لذا باقی مانده‌ها مستقل از یکدیگر می‌باشند.

با توجه به یافته‌های جدول شماره 10 در مدل با مشارکت کم در سطح معنادار عرض از مبدا، نقش رسانه‌ها در مشارکت آفرینی و نقش تشکل‌های مردم نهاد کمتر از $0/05$ بوده است، در نتیجه این متغیرها در مدل معنادار می‌باشند اما در مدل با مشارکت زیاد در سطح معنادار عرض از مبدا، فقط نقش تشکل‌های مردم نهاد کمتر از $0/05$ بوده و لذا این متغیر در مدل معنادار می‌باشند بنابراین در گروه روستاهای با مشارکت پایین، نقش رسانه‌های ارتباط جمعی در مشارکت آفرینی از دیدگاه روستائیان حائز اهمیت بوده است، در حالی در گروه روستاهای با مشارکت زیاد، این متغیر اثرگذاری خاصی نداشته است.

مشارکت روستائیان در مدل معنادار است و در نتیجه مدل رگرسیونی به صورت زیر (تصویر شماره 3) ارائه می‌شود: در ادامه با توجه به شاخص مشارکت روستائیان در فرایند اجرای طرح هادی، روستاها به دو گروه با میزان مشارکت کم و زیاد دسته‌بندی شدند و بر این اساس ضریب تعیین در دو گروه روستا به ترتیب $0/224$ و $0/247$ بوده و بیانگر این که این متغیر حدود 25 درصد تغییرات متغیر وابسته را تبیین می‌نماید. مقدار P-Value یا همان سطح معناداری برابر $0/000$ می‌باشد که از $0/05$ کوچک‌تر است، بنابراین مدل رگرسیونی از لحاظ آماری معنادار است. به منظور بررسی مستقل بودن باقی مانده‌ها از آماره دوربین واتسن استفاده می‌شود که اگر مقدار آن بین $1/5$ تا $2/5$ باشد نشان‌دهنده مستقل بودن باقی مانده‌ها است که مقدار آن در گروه با مشارکت کم

نتیجه	سطح معناداری	t آماره	ضریب استاندارد (بتا)	ضریب متغیر	متغیرهای مستقل
در مدل معنادار است	0/000	13/827	-	2/233	مقدار ثابت (متغیر وابسته: اجرای طرح هادی روستایی)
در مدل معنادار نیست	0/433	0/786	0/056	0/043	نگرش دولت به مشارکت
در مدل معنادار است	0/003	2/972	0/187	0/159	نقش رسانه‌ها در مشارکت آفرینی
در مدل معنادار است	0/001	3/401	0/256	0/207	نقش تشکل‌های مردم نهاد

ج 9. بررسی اثرگذاری عوامل ساختاری-نهادی مؤثر بر مشارکت روستائیان در فرایند اجرای طرح هادی. (مأخذ: نگارندگان، 1393).

ت 3. اهمیت نسبی عوامل ساختاری-نهادی تأثیرگذار بر اجرای طرح هادی روستایی.

رده	متغیرهای مدل	ضریب متغیر	ضریب استاندارد (بتا)	آماره t	سطح معناداری	نتیجه
مشارکت	عرض از مبدأ (متغیر وابسته: اجرای طرح هادی روستایی)	2/042	-	8/622	0/000	در مدل معنادار است
	نگرش دولت به مشارکت	0/076	0/115	1/028	0/306	در مدل معنادار نیست
	نقش رسانه‌ها در مشارکت آفرینی	0/208	0/273	2/938	0/004	در مدل معنادار است
	نقش تشکل‌های مردم نهاد	0/155	0/217	1/988	0/049	در مدل معنادار است
مشارکت زیاد	عرض از مبدأ (متغیر وابسته: اجرای طرح هادی روستایی)	2/247	-	11/027	0/000	در مدل معنادار است
	نگرش دولت به مشارکت	0/062	0/092	0/833	0/407	در مدل معنادار نیست
	نقش رسانه‌ها در مشارکت آفرینی	0/097	0/123	1/305	0/195	در مدل معنادار نیست
	نقش تشکل‌های مردم نهاد	0/265	0/355	3/080	0/003	در مدل معنادار است

ج 10. بررسی اثرگذاری عوامل ساختاری - نهادی مؤثر بر مشارکت روستاییان در دو گروه روستاها. (مأخذ: نگارندگان، 1393).

نتیجه

گروه روستاهای دارای مشارکت کم و زیاد، تفاوت معناداری در میزان اثرگذاری عوامل ساختاری - نهادی مؤثر بر مشارکت روستاییان مشاهده گردید، به نحوی که در گروه روستاهای با مشارکت پایین، دو شاخص نقش رسانه‌های ارتباط جمعی و تشکل‌های مردم نهاد بر میزان موفقیت در فرایند اجرای طرح‌های هادی اثرگذار بوده است، اما در گروه روستاهای با مشارکت زیاد فقط نقش تشکل‌های مردم نهاد معنادار بوده است، که به نتایج کلی تحقیق هم‌خوانی بیشتری دارد. در نهایت، می‌توان گفت که عوامل ساختاری - نهادی مؤثر بر مشارکت در میزان موفقیت فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی در منطقه مورد مطالعه تأثیر نسبتاً قابل توجهی داشته است و فرضیه تحقیق مورد تأیید قرار می‌گیرد.

مهم‌ترین راهکارهای پیشنهادی جهت بهبود افزایش مشارکت روستاییان در فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی و دستیابی به توفیق بیشتر در این زمینه، عبارتند از:
- آگاهی اجتماعی نسبت به آثار و کارکرد نهادها و

براساس یافته‌های تحقیق، ارتباط نسبتاً قوی با ضریب 0/488 (ضریب همبستگی پیرسون) بین میزان عوامل ساختاری - نهادی مؤثر بر مشارکت روستاییان و میزان موفقیت در فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی در منطقه مورد مطالعه وجود دارد. با بررسی میزان اثرگذاری عوامل ساختاری - نهادی مؤثر بر مشارکت روستاییان در میزان موفقیت در فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی در سطح روستاهای مورد مطالعه، متغیر عوامل ساختاری - نهادی مؤثر بر مشارکت روستاییان دارای تأثیر مثبتی بر روی میزان موفقیت فرایند اجرای طرح هادی روستایی بوده است و در بین شاخص‌های آن، نقش تشکل‌های مردم نهاد با اثرگذاری 26/5 درصد بیشترین تغییرات متغیر وابسته را توجیه می‌نماید. بنابراین، نتایج تحقیق حاضر با تحقیقات پیشین در این زمینه، هم‌خوانی دارد. با توجه به میزان مشارکت روستاییان در فرایند تهیه و اجرای طرح هادی روستایی از نگاه دهیاران، پس از گروه‌بندی روستاییان به دو

- تشکل‌ها اندک است و از سوی دیگر سازمان‌های مردمی در منطقه برای الگو سازی محدود هستند، بنابراین آموزش و معرفی آثار و کارکردهای مثبت و تجربیات کشورهای مختلف و سازمان‌های مردمی موفق ضرورت دارد. این امر از طریق انتشار نشریات برای روستاها توسط سازمان‌های مختلف در حیطه کارکرد خود می‌تواند در توسعه روستایی مؤثر واقع شود.
- برگزاری کارگاه‌های آموزشی، در زمینه آشنایی با فرایند تهیه، اجرا و نگهداری طرح‌های هادی روستایی و نحوه مشارکت روستاییان در آن به همراه ظرفیت سازی نهادی و قانونی در جهت تسهیل و افزایش مشارکت عمومی آنان.
- با توجه به ضعف عملکرد نهادهای موجود در منطقه همانند شوراهای دهیاری‌ها و شوراهای حل اختلاف و فقدان نهادهای تولیدی، بازرگانی و مالی، تشویق و ترغیب افراد با نفوذ و معتمد محلی در راستای رفع مشکلات و پیشبرد امور ثمر بخش خواهد بود. زیرا هر چه افراد با نفوذ در نهادهای مردمی همانند شوراها عضویت داشته باشند، می‌توانند رابطه اعضای نهاد را هم با مردم و هم با دولت بطور مناسب برقرار سازند.
- افزایش آگاهی مردم در ارتباط با حقوق مدنی و شهروندی جهت کاهش و تهدید قدرت دولت در خصوص دخالت در امور نهادها و تشکل‌های مردمی و دفاع از حقوق شهروندی در برابر جبر قدرت فرا فردی.
- بهره‌گیری از نهادهای محلی، زیرا با توجه به شناختی که از مردم و منطقه مورد مطالعه دارند، می‌توانند زمینه اجرای بهتر طرح را در منطقه ایجاد

- کنند و به نوعی تسهیل کننده روند توسعه در منطقه خود باشند.
- در کنار بستر سازی برای افزایش مشارکت روستاییان در مرحله اجرا و نگهداری طرح هادی روستایی، اقدامات زیر توسط نهادهای ذی ربط می‌تواند به عنوان تسهیل کننده عمل نماید:
- الف- طرح هادی پیشنهادی مورد قبول روستاییان باشد،
- ب- اجرای طرح هادی از جمله نیازهای اساسی اهالی روستا باشد،
- ج- روستاییان از نتایج مثبت اجرای طرح هادی روستایی آگاه باشند،
- د- مشارکت روستاییان در این مرحله نباید به مشارکت مالی آنان یا استفاده از نیروی کار آنان تفسیر شود،
- ه- رعایت مقررات فنی در اجرای طرح هادی روستایی الزامی است،
- و- همکاری مردم و سازمان‌های محلی در روستا از قبیل دهیاری‌ها با مسئولان و کارشناسان اجرای طرح هادی روستایی.

پی نوشت

1. Gullin
2. Stalker
3. Kleemeier
4. Tewdwr-Jones
5. Participation

فهرست منابع

- ازکیا، مصطفی؛ غفاری، غلامرضا. (1383)، توسعه روستایی با تأکید بر جامعه روستایی ایران، تهران: نشر نی.
- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان همدان. (1393)، بررسی

- طرح‌های هادی روستایی در شهرستان همدان، روابط عمومی بنیاد مسکن.
- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی. (1389)، دستاوردهای پژوهش و فناوری بنیاد مسکن و شرکت‌های تابعه، تهران: روابط عمومی بنیاد مسکن.
- بیرو، آلن. (1370)، فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه باقر ساروخانی، تهران: انتشارات کیهان.
- جعفرزاده پور، فروزنده. (1388)، کندوکاو در مسائل جوانان و مناسبات نسلی، تهران: نشر جهاد دانشگاهی.
- حسن نژاد، مریم؛ کهنسال، محمدرضا و قربانی، محمد. (1390)، عوامل مؤثر بر مشارکت روستاییان در گروه‌های توسعه روستایی: مطالعه موردی پروژه بین‌المللی ترکیب کرین در خراسان جنوبی، فصلنامه روستا و توسعه، سال 14، شماره 2، صص 73-91.
- رضایی، روح‌الله؛ ودادی، الهام؛ مهردوست، خدیجه. (1391)، بررسی عوامل تأثیرگذار بر مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری حوزه آبخیز خمارک (مطالعه موردی: روستای ده جلال)، مجله پژوهش‌های روستایی، سال 3، شماره 1، صص 199-221.
- رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا؛ پورطاهری، مهدی؛ صادقلو، طاهره؛ سجاسی‌قیداری، حمدالله. (1389)، تحلیل عوامل مؤثر در مدیریت مشارکتی سیل در مناطق روستایی (مطالعه موردی: روستاهای سیل‌زده حوزه گرگان‌رود استان گلستان)، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، سال 1، شماره 2، صص 1-26.
- شریفی، امید؛ غلامرضایی، سعید و رضایی، روح‌الله. (1389)، بررسی عوامل مؤثر بر میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری منطقه جیرفت، مجله علوم و مهندسی آبخیزداری ایران، شال 4، شماره 12، صص 1-9.
- شمس‌الدینی، علی. (1387)، آثار اجرای طرح هادی در کاهش مهاجرت‌های روستایی؛ مورد مطالعه: روستای فهلیان - شهرستان ممسنی، فصلنامه مسکن و انقلاب، شماره 121.
- شهبازی، اسماعیل. (1389)، درآمدی بر آسیب‌شناسی توسعه روستایی، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- عظیمی، نسرين؛ جمشیدیان، مجید. (1384)، بررسی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی - مطالعه مورد غرب گیلان، نشریه هنرهای زیبا، شماره 22، صص 25-34.
- عفتی، محمد. (1371)، بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت روستاییان در طرح‌های توسعه روستایی، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
- عنبري، موسی؛ حسونند، احسان. (1389)، رابطه فرهنگ پدر سالاری و مشارکت سازمان یافته زنان در مدیریت روستایی، مجله روستا و توسعه، سال 13، شماره 49، صص 131-153.
- غیورمداح، منصوره. (1384)، ارزیابی اثربخشی طرح‌های هادی بر توسعه روستایی، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد.
- قاسمی، محمدعلی. (1384)، بررسی عوامل اجتماعی - اقتصادی مؤثر بر میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های عمرانی: مطالعه موردی بخش مرکزی شهرستان کاشان، فصلنامه روستا و توسعه، سال 8، شماره 4، صص 79-112.
- قانع‌راد، محمد امین؛ حسینی، فریده. (1384)، ارزش‌ها شبکه روابط و مشارکت در سازمان‌های غیردولتی جوانان تهران، مجله جامعه‌شناسی ایران، شماره 11، صص 97-123.
- کوثری، مسعود. (1374)، بررسی تأثیر انسجام اجتماعی بر میزان مشارکت روستاییان در فعالیت‌های عمرانی، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- لقای، حسنعلی؛ بهمن‌پور، هومن و زعیمدار، مژگان. (1386)، تهدیدها و فرصت‌های مشارکت مردمی در مدیریت زیست‌محیطی مناطق تحت حفاظت در ایران، فصلنامه جنگل و مرتع، سال 19، شماره 76 و 77، صص 8-19.
- محمودیان، حسین. (1371)، بررسی میزان و علل مشارکت روستاییان در طرح‌های عمرانی، تهران: معاونت ترویج و مشارکت مردمی وزارت جهاد سازندگی.
- مرکز آمار ایران. (1390)، سالنامه آماری استان همدان، استانداری همدان.
- منظور، داوود؛ یادی‌پور، مهدی. (1387)، سرمایه اجتماعی عامل توسعه اجتماعی و اقتصادی، فصلنامه راهبرد یاس، شماره

15، صص 140-162.

- CIS, (2003). "Guidance Document No. 8. Public Participation in Relation to the Water Framework Directive". Produced by Working Group 2.9, Public Participation.
- Kenny. M., (2005), Participation in Development: The Question, Challenges and Issues a Symposium Background Paper, Social Sciences , Adult & Community Education, ID Code:233.
- Kleemeier. E., (2000). The Impact of Participation on Sustainability: An Analysis of the Malawi Rural Piped Scheme Program, World Development Vol. 28, No. 5, pp. 929-944.
- Nummela. O., Sulander. T., Rahkonen. O., Karisto. A. & Uutela. A., (2008). Social participation, trust and self-rated health: A study among ageing people in urban, semi-urban and rural settings, Health & Place, No.14, 243-253.
- Özerol, G., Newig, J, (2008). "Evaluating the Success of Public Participation in Water Resources Management: Five Key Components". Journal of Water Policy, Vol. 10, PP. 639-65.
- Ranjan. B. S., (2008). A new way to link development to institutions, policies and geography policy, issues in international trade and commodities study series, No.37.
- Stalker. L., (2005). The Relationship between Participation and Project Outcomes: Evidence from Rural Water Supply Projects in India, World Development Vol. 33, No. 11, pp. 1801-1819.
- Stefano, L., (2010). "Facing the Water Framework Directive Challenges: A Baseline of Stakeholder Participation in the European Union". Journal of Environmental Management, Vol. 91, PP. 1332-1340.
- Tewdwr-Jones. M., (1998). Rural Government and Community Participation: The Planning Role of Community Councils, Journal of Rural Studies, Vol. 14, No. 1, pp. 51-62.